

OSVRT NA NOVIJA PROUČAVANJA HRVATSKOGLAGOLJSKIH RUKOPISA

ANICA NAZOR
Staroslavenski zavod HFI Zagreb

UDK: 003.349.1:091(497.5)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. X. 1993.

S evidentiranjem, najnužnijim restauriranjem i opisivanjem glagoljskih rukopisa iz vlastite zbirke započela je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti već 1948. Ta je ustanova najbogatije nalazište glagoljskih rukopisa u zemlji i svijetu. Akademijine rukopise opisao je Vjekoslav Štefanić. On je također opisao glagoljske rukopise svojega rodnog Krka. Osim u Akademiji glagoljski rukopisi su proučavani i u krilu Zagrebačkog sveučilišta i obnovljene Staroslavenske akademije. Na tom su području u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama postignuti solidni rezultati, osobito u katalogiziranju, restauriranju, otkrivanju izgubljenih i nepoznatih, te izdavanju cjelovitih rukopisa i pojedinih dijelova glagoljskih rukopisa.

U ovom osvrtu pokušat ćemo iznijeti podatke o tome što je u novije vrijeme - poslije drugoga svjetskog rata - učinjeno na evidentiranju, restauriranju, opisivanju, otkrivanju¹ i izdavanju hrvatskoglagoljskih rukopisa.

S evidentiranjem, najnužnijim restauriranjem i opisivanjem glagoljskih rukopisa iz vlastite zbirke započela je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (od 1991. godine Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) već 1948. godine, zapravo odmah čim je obnovljena. A brojnim glagoljskim rukopisima, fragmentima i ispravama Akademijina zbirka (pohranjena u njezinu Arhivu) najbogatije je nalazište glagoljskih rukopisa u zemlji i svijetu. U njoj su zastupljeni rukopisi književnog, liturgijskog i odgojno-poučnog sadržaja i registri iz dnevnog života ustanova u vremenskom okviru od 12. do 19. st. U Akademijinoj se zbirci čuva najveći broj glagoljskih zbornika.

---

¹ O hrvatskim glagoljskim rukopisima, otkrivenima u razdoblju od 1945. do 1970. godine potanje piše Ivana MULC, Novootkriveni hrvatski glagoljski spomenici, *Stvo* 21(1971), 388-397.

Među fragmentima zbornika ističu se odlomci *Legende o sv. Tekli* iz 13. st., *Pazinski fragmenti*, ostaci zbornika apokrifno-legendarnih tekstova iz poč. 14. st., koji svojom starinom vode u staroslavensko razdoblje, »možda čak i u moravski period«. Kronološki su najstarija dva fragmenta *Apostola* iz 12. st.: *Mihanovićev* i *Grškovićev*. Akademijine rukopise opisao je Vjekoslav Štefanić (Štefanić 1969; 1970). Svaki je Štefanićev opis mala monografija sa svim potrebnim podacima o pojedinom rukopisu, među kojima su dragocjeni podaci o jeziku.

Istodobno s opisivanjem Akademijinih glagoljskih rukopisa Vjekoslav Štefanić je opisivao glagoljske rukopise svojega rodnoga otoka Krka, koje je (opise) izdala također Jugoslavenska akademija (Štefanić 1960). Na Krku se čuvaju veoma vrijedne rukopisne glagoljske liturgijske knjige, osobito u Vrbniku, među kojima je najstariji hrvatskoglagoljski brevijar s konca 13. ili poč. 14. st. Ondje su još tri brevijara i dva reprezentativna misala ukrašena raskošnim inicijalima i minijaturama. U Vrbniku su se još šezdesetih godina čuvali rukopisi *Vrbičkog* (krčkog) statuta i *Petrisova* zbornika iz 1468, pa su i oni opisani među Štefanićevim krčkim rukopisima (danas su oba u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu). Među krčkim glagoljskim fragmentima izuzetno su važni fragmenti *Pasionala* ili možda zbornika iz 13. st. i omišaljski list *Apostola* s konca 13. ili poč. 14. st. Fragmenti *Pasionala* sadrže dijelove legendi: o mučenju 40 mučenika sebastenskih; o mučenju sv. Jurja; o sv. Ivanu apostolu, koje su srodne s legendama u *Suprasalskom* zborniku. Fragmenti sadrže još odlomak neke neidentificirane homilije ili govora (Vajs pomišlja da bi autor mogao biti Kliment Ohridski). List *Apostola* otkriven je 1955. na koricama jedne latinske knjige iz 1602. u župnom uredu u Omišlju. Fragment dokazuje da je u hrvatskoglagoljskoj književnosti bilo potpunih *Apostola* podijeljenih na perikope za čitanje u pojedine dane crkvene godine, kakvih je bilo u obilju u ćirilskoj književnosti (Štefanić 1960, 196-200).

Novi opisi dviju najbogatijih zbirki glagoljskih rukopisa - Hrvatske akademije i otoka Krka - iznijeli su na vidjelo mnoge nepoznate rukopise i upozorili na važnost i vrijednost pojedinih rukopisa. Milčetićeva opća bibliografija hrvatskoglagoljskih rukopisa iz 1911. opisuje 22 rukopisa otoka Krka i 301 rukopis Hrvatske akademije, a Štefanićevi zasebni katalozi tih zbirki opisuju 255 rukopisa otoka Krka i 443 rukopisa Hrvatske akademije.

Jugoslavenska akademija objavila je u posebnoj knjizi već 1948. Vajsov opis hrvatskoglagoljskih misala s iscrpnim opisom najstarijeg misala iz prve

četvrti 14. st. Vajsov rukopis bio je složen uoči rata. Gotove arke uništili su Nijemci bombardirajući Beograd 6. travnja 1941. Jugoslavenska akademija objavila je 1949. i 1951. u Starinama 42 i 43 popis glagoljskih rukopisa s područja Zadarske nadbiskupije (Starine 42; 43) i 1962. u Radu 327 (Jurišić).

God. 1955. objavljen je Milčetićeve popis Berčićeve zbirke GPB u Petrogradu, najbogatije inozemne zbirke glagoljskih rukopisa (i tiskanih knjiga), u kojoj se čuva pet većih rukopisa i preko 150 pergamentnih fragmenata od 13. do 15. st. uvezanih u dva toma (Milčetić 1955). Fragmenti potječu s Kvarnerskih otoka i Dalmacije, a najviše ih je sa zadarskih otoka. Dio Berčićeve zbirke pronađen je istom u novije vrijeme u istoj Gosudarstvenoj publ. bibl. (2 oporuke iz 15. st. i 53 glagoljska kurzivna rukopisa na papiru od 15. do 19. st.; 18 rukopisa pisanih bosančicom i 10 pisanih latinicom) (Vjalova).

Poslije petrogradske Berčićeve zbirke glagoljskih rukopisa u Publichnoj biblioteci brojem, i još više važnošću, rukopisa u inozemstvu ističu se austrijska Nacionalna bibl. i Vatikanska bibl. Novi opis glagoljskih rukopisa austrijske Nac. bibl. i ostalih biblioteka i arhiva u Austriji objavljen je 1975. god. u sjajnom izdanju Austrijske akademije nauka zajedno s ćirilskim rukopisima (Birkfellner 1975). U Austriji se čuva nekoliko vrijednih cjelovitih rukopisa i starih fragmenata: Novakov misal iz 1368. god.; Ročki misal oko 1420, Brevijar Vida Omišljanina iz 1396, Fraščićev psaltir iz 1463, jedini komentirani glagoljski psaltir, zatim Bečki listići iz 12. st. U Birkfellnerov katalog ušli su novopronađeni glagoljski fragmenti od kojih su neki prvi put obrađeni.

Novi opis glagoljskih, ćirilskih i latiničkih rukopisa Vatikanske biblioteke izašao je 1985. u raskošnom izdanju Sofijskog Svjata (Slavjanskite rākopisi). Glagoljske rukopise opisao je Marko Japundžić, koji je prije Sofijskog izdanja opisao rukopise Fonda Borgiano Illirico (Japundžić 1968-1969). Japundžić je u Vatikanskoj bibl. pronašao jedan glagoljski brevijar (Japundžić 1955). Međutim prije Japundžićevih opisa izašao je opis glagoljskih vaticanskih rukopisa A. Cronie po M. Karamanu (Cronia). U Vatikanskoj bibl. čuvaju se veoma vrijedni glagoljski liturgijski kodeksi - četiri brevijara i dva misala, među kojima najstariji hrvatskoglagoljski misal. Ondje se čuva i glagoljski amulet tipa Sisin i Mihael (Pantelić 1973).

U novije vrijeme ponovno su opisani glagoljski rukopisi u Bodleian Library u Oxfordu (Tadin 1954; 1955). Novi - Tadinov - opis u pojedinostima

dopunjuje Vajsov opis iz 1915. god. do kojega je danas gotovo nemoguće doći. U Bodlejani se čuva pet cjelovitih glagoljskih kodeksa u čuvenoj Canonicijevoj zbirci. Iz zbornika Ms. Can. Lit. 414 objavljeno je više književnih tekstova. Poslije Tadina na bodlejanske glagoljske rukopise osvrnula se Veronica M. Du Feu.

Hrvatskoglagoljski rukopisi pohranjeni u Narodnom muzeju u Pragu opisani su zajedno s ostalim staroslavenskim rukopisima (Vašica-Vajs). Prašku zbirku čine uglavnom fragmenti iz 14. i 15. st. (ukupno 20) i jedan cjelovit rukopis iz 18. st. (zбирčica crkvenih pjesama).

Iz novijega je vremena prvi opis glagoljskih rukopisa Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu, gdje se čuvaju fragmenti, cjeloviti rukopisi, isprave i notarijat (Kolanović). Među fragmentima našao se kalendar I. novljanskog brevijara iz 1459. god. Fragment je Arhivu 1945. darovao konzul Portugala i Brazila u Zagrebu Aleksandar Eherman. Ondje se čuva cjelovit rukopis Dijaloga Grgura pape iz 17. st. koji je nekoć pripadao obiteljskom arhivu Fanfogna-Garagnin. U Hrvatskom državnom arhivu pohranjen je manji dio glagoljskih isprava iz istog obiteljskog arhiva, a veći se dio čuva u Trogiru. Trogirsku zbirku glagoljskih rukopisa i spisa (65 jedinica), koju Milčetić nije zabilježio u svojoj Bibliografiji, opisao je Hrvoje Morović.

Noviji opisi glagoljskih rukopisa većinom odgovaraju zahtjevima moderne kodikologije. Pojedini pružaju obilje podataka o svakom rukopisu, među kojima su osobito dragocjeni podaci o paleografskim i jezičnim osobinama.

Paralelno s opisima glagoljskih rukopisa provedeni su najnužniji zahvati liječenja i restauriranja oštećenih glagoljskih rukopisa u Hrvatskoj akademiji. U početku su te zahvate provodili knjigoveže, a poslije se pri Akademiji razvio Zavod za liječenje papira i restauraciju starih rukopisa i u njemu su liječeni mnogi glagoljski rukopisi, što pokazuju podaci u Štefanićevim opisima.

Novija istraživanja glagoljskih rukopisa otkrila su gotovo nepoznatog krasnopisca i minijatora iz Krbave - Bartola Krbavca, kojemu se danas pripisuju tri potpuna i umjetnički dotjerana misala: Berlinski, Ročki i Ljubljanski (Beramski) i jedan brevijar iz 1414. (Bakarski), od kojega su se sačuvala samo bilješke u prijepisu. Sva tri misala Bartola Krbavca temeljito su proučena i opisana (Pantelić 1964).

Ušlo se u trag nekim izgubljenim glagoljskim rukopisima. God. 1956. pronađen je u Berlinu (Staatsbibl. Ms. Ham. 444) Misal Bartola Krbavca iz 1402, koji je 1627. god. zajedno s drugim misalima i brevijarima bio poslan u Rim da posluži u redigiranju tiskanih glagoljskih liturgijskih knjiga, koje su se pripremale u Kongregaciji de Propaganda Fide. U literaturu je rukopis ušao kao Berlinski misal (Pantelić 1957). Podjednaku sudbinu imao je i dvotomni glagoljski brevijar 1442-1443. god., poslan zajedno s Berlinskim misalom i drugim rukopisima 1627. u Rim. Do konca 18. st. nalazio se u biblioteci Propagandina kolegija, a poslije je nestao. U opisu glagoljskih vatikanskih rukopisa 1954. Cronia ga smatra izgubljenim. Istom 60-ih godina utvrđeno je da je brevijar koji se još od 1864. čuva u Moskvi (Ruska državna biblioteka, zbirka Sevastjanov, fond 270, No 51) identičan s onim što je nekoć bio u Propagandinu kolegiju u Rimu (Štefanić 1960, 431). God. 1963. pronađen je u Carigradu (Topkapi-Sarayi) glagoljski Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića iz poč. 15. st., jedan od najraskošnije iluminiranih glagoljskih rukopisa, za koji se nije znalo preko sedamdeset godina - od 1891, kada je subvencijom bosanske vlade u Beču objavljena reprezentativna publikacija za koju je originalni rukopis bio poslan u svrhu kromolitografiranja (Harisijadis). Našao se izgubljeni Milčetićevev ritual iz 15. st. u ostavštini Stjepana Ivšića (Nacionalna i sveučilišna bibl.). Pronalaskom Milčetićevev rituala obogaćen je inače veoma oskudan rukopisni fond glagoljskih rituala (Štefanić 1969).

U novije vrijeme pronađena su čak četiri cjelovita glagoljska brevijara za koja se prije nije znalo - dva iz 14. i dva iz 15. st.: u Firenzi (Biblioteca Mediceo-Laurenziana, sign. Plut. 1.10) (Gajdoš); u Padovi (Biblioteca Universitaria, Ms 2282), otkupljen u nekom antikvarijatu u Veneciji (Tandarić 1977); u Vatikanskoj bibl. među latinskim kodeksima (Vaticano Slavo 19) (Japundžić 1955); u privatnom vlasništvu obitelji Umberta Pezzolija u Rimu (Pantelić 1965), otkupljen za Nacionalnu i sveučilišnu bibl. u Zagrebu - Mavrov brevijar (R 7822).

Novopronađeni glagoljski brevijari veoma su važni i zanimljivi. Moskovski je bogat cjelovitim starozavjetnim biblijskim knjigama. Mavrov brevijar sadrži treću varijantu Službe u čast sv. Ćirila i Metodija i Službu u čast sv. Ilije. U Službi Ćirilu i Metodiju rođenje sv. Braće smješta u Dalmaciju - u Solin (umjesto u Solun u Grčkoj): *V D(a)lmacii v Solině gr'dě roistvo s(veta)go Kur(i)la i br(a)ta ego Metudie · ot roda Děokliciěna c(ěsa)ra ·*

*s(veta)go Gaë p(a)pi. O prijevodu sv. Braće piše: ...I vse kn(i)gi hr'vat'ske
tlmač'se...*²

Za povijest hrvatskoglagoljskih brevijara važno je nekoliko novopronađenih fragmenata iz 13. i 14. st.: tršćanski (Pantelić 1993), güssinški (Birkfellner 1965), livanjski (Hamm 1952), emauski (Kurz), krakowski (Naumow 1986; 1987),³ baselski (Marti), budimpeštanski (Botos).

Otkrivena su dva cjelovita, do sada nepoznata glagoljska misala: jedan iz 14. st. u Kopenhagenu u Kraljevskoj bibl. pisan za Nuglu u Istri⁴ (Svane). Drugi je misal iz 15. st. otkupljen u Londonu 1966. iz knjižnice Sir Thomasa Phillippsa za The Pierpont Morgan Library u New Yorku (sign. M 931) i već je fototipski i kritički izdan (The New York Missal).

Pronađeno je nekoliko fragmenata misala, od kojih neki pripadaju starim kodeksima: Splitski odlomak (Split, kaptolski arhiv, br. 468) (Štefanić 1957), Missale festivum (Zagreb, Staroslavenski zavod) (Pantelić 1972); Wertheimski odlomak misala (Böhm), Ljubljanski odlomak (Zor 1981/2; 1985) i dr. Splitski odlomak misala iz prve pol. 13. st. s poluoblom glagoljicom poslije Bečkih listića vjerojatno je najstariji ostatak glagoljskog misala starije redakcije. Fragment blagdanskog misala (Missale festivum) pruža novi podatak o razvoju glagoljskog misala. Wertheimski odlomak vezuje se uz najstariji hrvatskoglagoljski misal Vat. Borg. Illir. 4. Ljubljanski fragment, nađen u nadbiskupskom arhivu u Ljubljani u koricama knjige, napisan je prije 1370. godine, što znači da je kodeks kojemu je pripadao, vršnjak Novakova misala iz 1368. godine, možda i stariji od njega. Pronađeno je i obrađeno nekoliko fragmenata misala iz 15. st.: u Moskvi (Nazor 1970), Veneciji (Putanec), Kasselu (Becker), Novom Vinodolskom (Mareš) i Princetonu. Za princetonski fragment je utvrđeno da pripada II. vrbničkom misalu.⁵

2 Prema uobičajenoj praksi pri prenošenju glagoljskoga teksta u latinicu za svako glagoljsko slovo uzima se odgovarajuće slovo iz latiničkoga pisma pri čemu problem predstavljaju samo neka glagoljska slova za koja nema adekvatnih znakova u latinici. našim se primjerima ovdje pojavljuje glagoljsko "jat" koje prenosimo znakom *ě* i "poluglas" u obliku "štapića", koji prenosimo znakom *ɛ*. Riječi kraćene titlom razriješene su tako da je ispušteni dio riječi stavljen u okrugle zagrade.

3 Zahvaljujući A. Naumowu, koji mi je poslao fotokopiju fragmenta, mogla sam utvrditi da je fragment dio brevijara.

4 Za crkvu sv. Jelene u Nugli otkupljen je u 15. st. raskošno iluminirani glagoljski rukopisni Misal kneza Novaka iz 1368. godine (više od četiri storine i osamdeset osebujnih inicijala), koji je poslužio kao glavni predložak prvotisku Misala iz 1483. god.

5 Našao ga je James O'Brien u knjižnici Firestone na sveučilištu u Princetonu i o njemu referirao u

Otkriven je krasan glagoljski pergamentni zbornik iz 14. stoljeća (296 listova, vel. 15 x 11,5 cm) koji sadrži liturgijsko-biblijske tekstove (brevijarske oficije, dijelove misala i evanđelja, psaltir, kantike, liturgijske molitve, himne, ritualne tekstove), neliturgijske molitve i nabožne tekstove među kojima su legenda o sv. Margareti i apokrifna legenda o 12 petaka. Zbornik su pisale tri ruke: Grigorije, sin Martina Borislavića, iz modruške Gorice, koji je 1375. godine ispisao psaltir, muku Gospodnju i legendu o sv. Margareti. Drugi je pisac Stipan, o kojemu se ne zna ništa potanje, a u ovom zborniku ispisao je dijelove misala. Treći je pisac lindarski prvad (svećenik) Nikola, koji je 1379. godine ispisao ostale tekstove u zborniku. Možda su tekstovi prvada Nikole pripadali samostalnom rukopisu, koji je naknadno dodan zborniku. Taj zbornik, koji se u literaturi naziva i Borislavićevim zbornikom nabavila je 1951. god. pariška Nacionalna biblioteka, gdje se čuva pod sign. Slave 73. Sudeći po bilješci na početku rukopisa, zbornik je pripadao nekoj knjižnici u Španjolskoj (Tadin 1954).

Cjelovit rukopis Časi nasušnihъ (Svagdanji časovi) iz druge pol. 17. ili 18. st. nađen je na otoku Šolti u riznici župske crkve u Grohotama (Kovačić). Otkriće toga rukopisa važno je zbog mjesta u kojem je nađen, jer otok Šolta i Poljica, iz kojih rukopis potječe, pripadaju Splitskoj nadbiskupiji, a iz Splitske nadbiskupije sačuvani glagoljski rukopisi prave su rijetkosti unatoč tomu što je imala mnogo svećenika glagoljaša. Poslije otvaranja glagoljaškog sjemeništa u Priku kod Omiša (1750) po broju glagoljaša Splitska je nadbiskupija nadmašila sve biskupije, čak i krčku. Po župama u Poljicima sačuvalo se mnogo primjeraka štampanih glagoljskih knjiga rimske Propagande.

Još su veća rijetkost glagoljski rukopisi na dubrovačkom području. Jedan cjelovit rukopis - zbornik propovijedi iz konca 16. ili poč. 17. st. našao se u Historijskom arhivu u Dubrovniku (sign. 292). Na području Dubrovačke republike - u Konavlima - upotrebljavao se novopronađeni Mavrov brevijar, što se saznaje iz Mavrova vlastoručnog upisa uskrasnih datuma od 1476. do 1525. god. i iz bilješke: *To pisa pop' Mavar' z Vrbnika kada stoêše v Konav'lih' poli Dubrov'nika tisuć'nicu zgora pisanu.*

U novijem razdoblju otkriveni su fragmenti s literarnim sadržajima, do sada u hrvatskoj literaturi nepoznati ili samo rijetko poznati. Među novopro-

---

Zagrebu na Metodijevu međunarodnom znanstvenom skupu 1985. (v. o tome u zagrebačkom dnevniku «Vjesnik» od 26. listopada 1985, str. 12).

nađenima najstariji su Budimpeštanski ostrišci iz 11-12. st. za koje se najprije mislilo da sadrže dio legende o sv. Makariju (Király), a kasnije je utvrđeno da sadrže dio životopisa Simeona Stilita (blagdan 1. rujna). To je najstariji rukopis životopisa Simeona Stilita u slavenskoj rukopisnoj tradiciji (Reinhart-Turilov). Fragment popularne legende o obraćenju rimskog vojskovođe Placida (Eustahija) otkriven je u Novom Mestu u Sloveniji, a do sada je bio poznat samo po veoma oštećenom tekstu iz Pazinskih fragmenata. Drugi, manji fragment pronađen u Novom Mestu, sadrži dio legende o sv. Marini, mučenici, koju u tamnici proždire zmaj (Zor 1985). Fragment je jedino svjedočanstvo da je legenda o sv. Marini postojala u glagoljskim rukopisima. Dio Blagdanara - zbirka propovijedi na blagdane koja je cjelovito poznata iz god. 1506. (Blagdanar popa Andrije) - otkriven je u sjemenišnoj knjižnici u Gorici. Čini se da je novopronađeni odlomak prijepis iz istoga predloška kao i Blagdanar popa Andrije iz 1506. (Zor 1985). Otkriven je i objavljen još jedan odlomak Legende o mučenju sv. Jurja u glagoljskom rukopisu (iz prve pol. 15. st.) iz čuvene zbirke Phillipica, što je nekoć pripadala engleskom bibliofilu i kolekcionaru Sir Thomasu Phillippsu, a od 1976. godine čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (sign. R 6635), koja ga je otkupila na aukciji u Londonu (Nazor 1989).

Opisi novopronađenih glagoljskih rukopisa - cjelovitih i fragmenata - obično su iscrpni i temeljiti. Opis Padovanskoga brevijara npr. prvi put donosi homiletski sastav s incipitima sermona i homilija s provjeravanjem i identifikacijom njihovih autora, što je osobito vrijedno kada se zna da pojedine homilije dolaze krivo pod tuđim imenom. K tomu opis Padovanskog brevijara sadrži podatak o predlošku prema kojem su priređene homilije u glagoljskim brevijarima uopće (Tandarić 1977), čime su položeni temelji za proučavanje glagoljaškog homilijara, koji se kao cjelovita knjiga nije sačuvao. Na njegovo postojanje upućuje fragment Ljubljanskog homilijara i tekstovi homilija u glagoljskim brevijarima i drugdje. O pojedinim fragmentima izašle su komparativne studije, pa i zasebne monografije. Književni tekstovi izdani su najčešće kritički.

U novijem razdoblju priređena su izdanja cjelovitih glagoljskih rukopisa i dijelova pojedinih rukopisa: liturgijskih, biblijskih, književnih i pravnih. Objavljene su dvije osnovne liturgijske knjige: misal i brevijar. God. 1973. izašlo je faksimilirano i kritičko izdanje glagoljskog teksta u latiničkoj transliteraciji Hrvojeva misala (Missale Hervoiæ) i potom faksimilirano i kritičko izdanje novopronađenog Newyorškog misala (The New York Mis-

sal). God. 1977. objavljen je faksimil jednog od najvažnijih brevijarskih rukopisa - plenarni II. novljanski brevijar iz 1495. godine, koji se odlikuje duljim lekcijama i iscrpnim rubrikama. Sadrži sve dijelove: temporal, kalendar, psaltir, oficij za mrtve, komunal, oficij Blažene Djeve Marije, sanktoral. S faksimilom je objavljena analitička bibliografija sadržaja i popis svih biblijskih tekstova. Bibliografija pokazuje da II. novljanski brevijar sadrži pojedine cjelovite starozavjetne biblijske knjige (npr. Psaltir, Judita, Job i dr.). Brevijar ima bogat svetački legendarij i zapise povijesnog značenja kao što je Martinčev zapis o Krbavskoj bitci iz 1493. (II. novljanski brevijar). Kritički je izdan (u latiničkoj transliteraciji) rukopis Fraščićeve psaltira iz 1463, jedinog komentiranog psaltira u hrvatskoglagoljskoj književnosti (Hamm 1968).

Objavljen je najstariji hrvatskoglagoljski evanđelistar iz misala Vat. Borg. Illir. 4 (Vrana), za koji je već prije utvrđeno da se na mnogo mjesta slaže s Assemanijevim evanđeljem (Vajs 1948). Izdanjem evanđelistara iz misala Borg. Illir. 4 i izdanjem cjelovitog teksta Hrvojeva misala dobivena je obilna građa za proučavanje hrvatskoglagoljskog evanđelistara.

Objavljeni su glagoljski tekstovi i njihovi faksimili što ih je u rukopis različita sadržaja br. 95 (f. 75v-77v) gradske knjižnice u Toursu u Francuskoj svojom rukom napisao Juraj iz Slavonije (Georgius de Rayn, d'Esclavonie, de Sorbonne), profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu (oko 1355/60-1416). On je, čini se, po sjećanju napisao glagoljsku azbuku (nad glagoljskim slovima latinicom nazive glagoljskih slova po francuskom pravopisu), zatim: Očenaš, Zdravomariju, Vjeronanje nicejsko-carigradsko, glagoljsko azbučno nazivlje glagoljicom, Vjeronanje apostolsko, glagoljsku kurzivnu azbuku i početak Psalma 50 (koji je pisala vjerojatno neka druga, manje uvježbana ruka). Iznad glagoljskih tekstova molitava ispisana je latinička transkripcija. Glagoljsku azbuku Juraj iz Slavonije naziva *alphabetum chrawaticum* (ispod azbučnoga niza glagoljskih slova napisao je latinski: *Istud alphabetum chrawaticum*). Čini se da je Juraj iz Slavonije na prazne listove latinskoga kodeksa u Toursu po sjećanju prepisao glagoljsku početnicu iz koje je stekao osnove vlastite pismenosti, jer tekstovi u njegovu zapisu sadrže sve osnovne elemente koje imaju mlađe tiskane hrvatske glagoljske početnice (abecedariji, bukvari), npr. iz 1527. i 1530. godine: slova u azbučnom nizu, njihovu brojnu vrijednost, naziv slova i potom najnužnije tekstove za vježbanje u čitanju i pisanju. Prema tome Jurjev zapis predočuje

rukopisnu glagoljsku početnicu i u tom smislu njegov je tekst dragocjen (Šanjek-Tandarić).

Jedan od najstarijih hrvatskih i južnoslavenskih pravnih tekstova - Zakon vinodolski iz 1288, sačuvan u glagoljskom prijepisu iz 16. st., izdavan je i preveden više puta. Objavljena su dva engleska prijevoda: 1978. (Ferguson) i 1988. zajedno s tumačenjem na današnjem hrvatskom jeziku s fotografskim snimkama rukopisa i prijevodom na engleski, talijanski i njemački (Margetić). Iste (1988) godine izašlo je još jedno faksimilirano i diplomatski izdanje (Bratulić 1988).

Kritički je izdan tekst Istarskog razvoda, jednog od najvažnijih spomenika srednjovjekovne Istre (dokument kojim se uređuju - razvode - obilježavaju granice između posjeda akvilejske patrijaršije, pazinske knežije i mletačkih posjeda i njihovih podložnika). Original je bio napisan na latinskom, njemačkom i hrvatskom jeziku, ali se sačuvao samo hrvatski tekst na glagoljici u najstarijem prijepisu iz 1546. godine prema kojem je izdan tekst u latiničkoj transliteraciji s opširnom studijom (Bratulić 1978), a potom faksimil s ponovnim diplomatskim i kritičkim izdanjem u latiničkoj transliteraciji (Bratulić 1989).

Objavljen je tekst u latiničkoj transliteraciji i faksimil Vrbničkoga (krčkoga) statuta, koji je sačuvan u glagoljskom rukopisu iz 16. stoljeća. U taj su rukopis prepisane 1526. godine statutarne odredbe iz starijega rukopisa u razmaku od 1362. do 1526. godine a naknadno su unesene i novije odredbe do 1599. godine. Jedne su se odredbe ticale samoga Vrbnika, a druge su vrijedile za čitav otok Krk (L. Margetić/P. Strčić).

Glagoljske rukopise sa šibenskog područja - 240 isprava (ugovora, oporuka, testamenata) od 1547. do 1774, koji se danas čuvaju u Gradskom muzeju u Šibeniku, objavila je 1957. Jugoslavenska akademija u posebnoj knjizi (Šupuk). Objavljeni rukopisi svjedoče da se glagoljica upotrebljavala u šibenskoj sredini. Tim rukopisima ublažena je Milčetićeva tvrdnja da je Šibenik s okolicom glagoljska »tabula rasa« (Milčetić 1911). Glagoljsku pismenost u tom kraju posvjedočuju Berčićevi odlomci iz Prvića (Milčetić 1955) i novopronađeni pariški Slave 73 (Borisavićev) zbornik iz 1375. (Code Slave 73). Prema tomu novija proučavanja glagoljskih rukopisa pokazuju da je u šibenskom kraju glagoljsko pismo duboko ukorijenjeno.

Objavljen je glagoljski rukopis Regule sv. Benedikta iz konca 14. st., kojemu predložak potječe možda iz 12. st. (Štefanić 1970). Tekst je izdan u

latiničkoj transliteraciji paralelno s latinskim tekstom i faksimilom u kapitalnom Ostojićevu djelu o benediktincima u Hrvatskoj (Ostojić). God. 1985. ponovno je objavljen faksimil rukopisa u posebnoj knjizi (Regula). - Objavljeni su (u latiničkoj transliteraciji odnosno transkripciji): lošinjski glagoljski protokoli Mikule Krstinića i Ivana Božičevića 1564-1636. (Košuta) i glagoljska knjiga računa »Od dot crekvenih« (1595-1660), višestruko važan rukopis za poznavanje života u Istri koncem 16. i početkom 17. stoljeća, koji se čuva u Arhivu HAZU (Badurina).

U novije doba intenzivirano je proučavanje i izdavanje književnih tekstova iz glagoljskih rukopisa. Proučena su i izdana apokrifna Djela apostolska: Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera; Djela apostola Petra i Andrije (Grabar 1967); Djela Pavla i Tekle (Grabar 1972). Izdan je odlomak Tomina evanđelja, nepoznat sve do Štefanićeva opisa glagoljskih rukopisa HAZU (Fragm. glag. 99, 15. st.). To je jedina potvrda da je u hrvatskoglagoljskoj književnosti postojao apokrif o Isusovu djetinjstvu, inače dobro poznat u ćirilskim rukopisima (Grabar 1969). Izdan je odlomak Mučenja Jakova Perzijanca, otkriven u veoma oštećenim i manjkavim Pazinskim fragmentima (Fragm. glag. 90j) i u Akademijinu odlomku (Fragm. glag. 89). Tekst mučenja Jakova Perzijanca također je poznat u ćirilskim rukopisima. Glagoljski se tekst npr. doslovce slaže sa srpskim ćirilskim (Grabar 1973). U Akademijinim glagoljskim fragmentima otkriveni su dijelovi Nikodemova evanđelja (Fragm. glag. 90 g-h i Fragn. glag. 32c) koji nisu bili poznati A. Vaillant u kada je (1968) objavljivao čitav tekst toga apokrifa iz ruskog rukopisa bibl. sv. Sofije u Novgorodu (danas u Publ. bibl. u Petrogradu) i kada je s pravom pretpostavljao prvotni glagoljski tekst iz kojega su potekli ćirilski prijepisi. Hrvatskoglagoljski fragmenti doista su najstariji svjedoci slavenskog prijevoda Nikodemova evanđelja (Grabar 1970). - Izdan je apokrif o Prekrasnom Josipu iz Oxfordskog zbornika Ms. Can. Lit. 414 (Bratulić 1972). Iz istoga je zbornika izdano nekoliko tekstova: čistilište sv. Patricija (Ivšić 1948), Pavlova apokalipsa (Hercigonja 1967), a prije II. svjetskog rata izdano je (1931) Viđenje sv. Bernarda. Kritički su izdani tekstovi legende o sv. Alekseju, »božjem čovjeku«, fragmentarno sačuvani u zborniku Berčićeve zbirke br. 5 u Petrogradu i u Akademijinu fragmentu (Fragm. glag. 32/b-c) (Grabar 1977), a potom i čitava legenda iz novopronađenog glagoljskog rukopisa sienske gradske biblioteke (sign. f. V. 6) iz 1617. (Grabar 1983). Pokazalo se da glagoljski prijepisi legende o sv. Alekseju (iz 15. i 17. st.) kao izvor imaju isti slavenski arhetip iz kojega je potekao najstariji prijepis

u Zlatostruju publ. bibl. u Petrogradu iz 12. st. U novopronađenom sienskom rukopisu otkriven je i izdan još jedan tekst potpune redakcije apokrifa *Abrahamova smrt* (Nazor 1990). Taj je apokrif bio poznat u hrvatskoglagoljskoj književnosti u dvije redakcije: skraćenoj i potpunoj. Skraćena redakcija sačuvana je u tri glagoljska rukopisa iz 15. i 16. stoljeća. Potpuna redakcija otprije je poznata iz Oxfordskog zbornika Ms. Can. lit. 414 (f. 13c-16a). Tekst iz Oxfordskoga zbornika djelomično je objavio Vj. Štefanić u hrestomatiji hrvatske srednjovjekovne književnosti (Nazor 1990). Iz sienskoga rukopisa izdana je legenda o sv. Nikoli (Nazor 1987).

Izdana je najstarija zbirka Bogorodičinih čudesa u hrvatskoj književnosti iz glagoljskoga Ivančičeva zbornika iz 14/15. st.; po broju tekstova (ukupno 19) najopsežnija zbirka bogorodičnih čudesa u hrvatskoglagoljskoj rukopisnoj literaturi s najpoznatijim temama Bogorodičinih legendi uopće (Petrović 1972). Objavljena su potom Bogorodičina čudesa iz Petrisova zbornika (1468) i iz dvaju Disipula iz 16 st. (Petrović 1977). Objavljen je tekst amuleta tipa Sisin i Mihael (Pantelić 1973). Ponovno je priređeno kritičko izdanje zbirke duhovnih pjesama što su dodane glagoljskom kodeksu pariške Nacionalne biblioteke (Code Slave 11) iz konca 14. st. (Malić). Izdani su još tekstovi: Baruhovo viđenje iz Petrisova zbornika (Hercigonja 1964); oficij s legendom sv. Margarete iz sanktorala Dabarskog brevijara iz 1486. (Hercigonja 1987); legenda o sv. Pavlu Pustinjaku iz: fragmenta zbornika, druga pol. 15. stoljeća (Arhiv HAZU, Fragm. glag. 32b), Žgombičeva zbornika, 16. stoljeće (Arhiv HAZU, VII 30) i iz II. novljanskoga brevijara, 1495. godine (Badurina-Stipčević). Ponovno je izdan fragment Protoevanđelja Jakovljeva iz Ljubljanskog brevijara 163a/2 - čak s dvostrukim snimkama originala (jedna s detaljima) i u dvostrukoj latiničkoj transliteraciji (diploma-tičkom i moderniziranom obliku) s paralelnim grčkim tekstom (Radovich 1969). Izdane su sve glagoljske perikope iz Žitija Konstantinova u glagoljskim brevijarima s reprodukcijama i latiničkom transliteracijom (Radovich 1968). Izašla su dva izdanja (dva faksimila i dva kritička izdanja teksta) glagoljskih Kijevskih listova iz 10. stoljeća, koji su dragocjen ostatak najstarije starosla-venske misne knjige, Sakramentara (Hamm 1979, Nimčuk). na prvoj (recto) strani Kijevskih listova dodan je mlađi hrvatskoglagoljski pripis koncem 11. ili poč. 12. stoljeća s tekstom Pavlove poslanice 13, 11-14; 14, 1-4 i starom Marijinom molitvom. Sadržajna i paleografska raščlamba toga pripisa i naknadno pripisanih pashalija u Sinajskom liturgijaru, koji pripada Sinajskom euhologiju iz 11. stoljeća, potvrdila je (Hammovu) hipotezu da oba glagoljska

pripisa - u Kijevskim listovima i Sinajskom liturgijaru - potječu od jedne ruke. Raščlamba je k tomu pokazala da su oba pripisana teksta mogla nastati »na pograničnom, u to vrijeme miješanom području kao što je bila dubrovačka Astoreja i poluotok Pelješac sa svojim humskim zaleđem (Pantelić 1985).

Privedeno je kritičko izdanje staročeških glagoljskih odlomaka, nastalih u emauskom razdoblju hrvatsko-čeških dodira do kojih je došlo polovicom 14. stoljeća kada je car Karlo IV. u praški samostan Emaus, zvan još »Na Slovanech«, pozvao hrvatske glagoljaše benediktince da u Češkoj obnove slavensko bogoslužje. Emausko razdoblje obuhvaća doba Karla IV. i Václava IV, od 1347. do približno 1430. godine (posljednji tragovi zabilježeni su još 1450. i 1452. godine). Ono je u češkoj i hrvatskoj kulturnoj povijesti srednjega vijeka imalo obostrano inspirativne utjecaje. U Emausu je nastao korpus staročeških rukopisa pisanih hrvatskom uglatom glagoljicom i češkim jezikom: Biblija, Comestor, omiljena srednjovjekovna biblijska prerada (djelo *Historia scholastica* Petra Comestora) i Pasional, češka prerada *Legende auree*. Ti češki glagoljski rukopisi imaju važno mjesto u češkoj kulturnoj povijesti. U njima se nalaze čitanja i tekstovi kojih nema u češkim latiničkim rukopisima. Glagoljski odlomci Comestora imaju opširniji, bolji i izvorniji tekst nego u rukopisima i odlomcima napisanim latinicom. Od čeških glagoljskih rukopisa (izuzev II. dio Biblije) sačuvali su se veći ili manji odlomci i oni su razasuti po češkim i slovačkim arhivima. Tek u novije vrijeme fragmenti su postupno otkrivani i identificirani, a u izdanju L. Pacnerové *Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání)* 1986. oni su kompletirani: deset fragmenata Biblije i noviji fragmenti Comestora koji su pohranjeni u Državnom arhivu u Třeboňi. Čini se da je čitav rukopis glagoljskoga Comestora iz praškoga Emausa poslije 1611. odnesen u južnu Češku i da je ondje bio rastrgan, a njegovi pergamentni listovi poslužili su za uvez knjigama s kojih su u novije vrijeme skinuti (Pacnerová 1992, 420-421). Naši su glagoljaši u Prag ponijeli hrvatske glagoljske rukopise (v. Kurz). Čini se da je u Emaus donesen glagoljski brevijar od kojega se fragment i danas čuva u Narodnom muzeju u Pragu (sign. 1 De 1/14). Darovao ga je Muzeju A. Tondra, provincijal reda sv. Augustina u Pragu (»u sv. Tomaše«). Nedavno je u Moskvi među brojnim rukopisnim odlomcima (14-19. st.) u Muzejskoj zbirci (f. 178) Ruske državne biblioteke (bivša Državna biblioteka »Lenjin«) Anatolij A. Turilov uočio i potom izdao tri oštećena pergamentna hrvatskoglagoljska odlomka za koja je utvrdio da su istovjetni s fragmentom brevijara iz praškoga narodnog muzeja (»svetotomaševskim«). Praški glagoljski fragment sadrži dio

legende o sv. Vidu, a moskovski odlomci sadrže dijelove službe sv. Ćirila i Metodija (Turilov). Po povratku iz Praga glagoljaši su u Hrvatsku donijeli čitavu malu pobožnu književnost, koja je nastala prevođenjem ili prerađivanjem čeških predložaka. Emauski period dao je hrvatskoj književnosti uz ostalo veća djela kao što su: *Raj duše (Paradisus animae)* Alberta Velikoga), *Zrcalo čovječanskog spasenja (Speculum humanae salvatoris)*, *Pasional*, od kojega su se sačuvali glagoljski fragmenti i *Lucidar*, pučku enciklopediju srednjovjekovnoga znanja o svijetu, svemiru i vjeri (u glagoljskim rukopisima pojavljuju se dvije redakcije *Lucidara*).

Napokon treba dodati otkriće staroslavenskih i crkvenoslavenskih rukopisa 1975. godine u zidu samostana sv. Katarine na Sinaju, jer to otkriće znači pravu senzaciju u slavenskoj filologiji. Otkriven je ukupno 41 rukopis - od kojih 5 glagoljskih i 36 ćirilskih. Novootkriveni glagoljski rukopisi su kanonski - pisani starom okruglom glagoljicom i kanonskim staroslavenskim jezikom. Među glagoljskim rukopisima nalaze se dijelovi već poznatih kanonskih glagoljskih rukopisa: posljednji dio Sinajskoga psaltira (11. st.), Sinajskoga euhologija (molitvenika). Veoma je važan odlomak (80 listova) Sakramentara zapadnoga obreda. Jezik toga odlomka (posebno u liturgijskoj terminologiji) blizak je jeziku u Kijevskim i Bečkim listićima. Izašao je Katalog novootkrivenih sinajskih slavenskih rukopisa sa snimkama u boji karakterističnih primjera iz svih glagoljaskih i 22 ćirilskih rukopisa, a dijelovi otprije poznatih rukopisa cjelovito su izdani u crno-bijeloj fototipskoj reprodukciji (Tarnanidis).

Objavljena je hrestomatija hrvatske srednjovjekovne književnosti s tekstovima pretežno iz glagoljskih rukopisa (Štefanić i suradnici), potom i povijest hrvatske srednjovjekovne književnosti obogaćena književnim tekstovima upravo iz glagoljskih rukopisa (Hercigonja 1975).

Proučavani su problemi jezika glagoljskih rukopisa kao što su: hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika (Hamm 1963; Nazor 1963); ruska redakcija u hrvatskoglagoljskim tekstovima (Hamm 1971); jezik pojedinih glagoljskih tekstova (Malić) ili grupe tekstova (Tandarić 1983); stilematika i sintaksa proznih neliturgijskih glagoljskih tekstova (Hercigonja 1983); generativna fonologija crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije (Mihaljević); interferiranje jezičnih sustava u hrvatskoglagoljskim tekstovima (Damjanović), i dr. Počeo je izlaziti Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije koji se izrađuje na korpusu od šezdesetak glagoljskih rukopisa - fragmenata i cjelovitih kodeksa : misala, brevijara, psaltira i zbornika.

Staroslavenski institut u Zagrebu, u koji je 1952. godine preimenovana obnovljena Staroslavenska akademija, pokrenuo je časopis *Slovo* (izašla 43 broja) i povremeno izdanje *Radovi* (izašlo 9 knjiga). U tim su izdanjima objavljeni mnogi radovi o hrvatskim glagoljskim rukopisima.

Ovaj sumaran osvrt pokazuje da je već u prvim godinama poslije II. svjetskog rata u Hrvatskoj u krilu tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagrebačkoga sveučilišta i obnovljene Staroslavenske akademije započelo proučavanje hrvatskoglagoljskih rukopisa. Od tada su u Hrvatskoj i drugim evropskim zemljama postignuti solidni rezultati u katalogiziranju, restauriranju, otkrivanju izgubljenih i do sada nepoznatih rukopisa, u izdavanju cjelovitih rukopisa i pojedinih dijelova, osobito književnih tekstova.

Literatura:

BADURINA - Badurina, Anđelko, *Boljunski glagoljski rukopisi, Kvađerna od dot crekav boljunskeh. Knjiga prva*. Historijski arhiv Pazin. Posebna izdanja svezak 11. Pazin 1992.

BADURINA-STIPČEVIĆ, Vesna, *Hrvatskoglagoljska legenda o svetom Pavlu Pustinjaku*. Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 22, Zagreb 1992.

BECKER - Becker, J., *Das glagolitische Fragment der Landesbibliothek und Murhardsehen Bibliothek der Stadt Kassel*, »Studia Slavica«, Marburg 1981.

BIRKFELLNER 1965 - Birkfellner, Gerhard, *Das Güssinger glagolitische Brevierfragment*, Wiener Slavistisches Jahrbuch, XII, Wien 1965, 67-110.

BIRKFELLNER 1975 - Birkfellner, Gerhard, *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1975.

BÖHM - Böhm, Hans, *Das Wertheimer glagolitische Fragment*, Slavisch-baltisches Seminar der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Veröffentlichung Nr. 2, Meisenheim am Glan 1959.

BONAZZA - Bonazza, Sergio, *Die westliche Ausdehnung der glagolitischen Schrift*, Münchner Zeitschrift für Balkankunde, 2. Band, München 1979, 1-17.

BOTOS, I. *Blatt eines kroatisch-glagolitischen Breviers mit Karfreitagstext*, Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae, 37(1991-92), 87-112.

BRATULIĆ 1972 - Bratulić, Josip, *Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 7, Zagreb 1972, 31-122.

BRATULIĆ 1978 - Bratulić, Josip, *Istarski razvod. Studija i tekst*. Čakavski sabor, Pula 1978, str. 298.

BRATULIĆ 1988 - Bratulić, Josip, *Vinodolski zakon. Faksimil, diplomatičko izdanje, kritički tekst, tumačenje, rječnik*. Priredio: Josip Bratulić, izd. »Globus« Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Zagreb i Pravni fakultet Zagreb, Zagreb 1988, str. 132.

BRATULIĆ 1989 - *Istarski razvod*. Priredio, predgovor napisao i komentarima popratio Josip Bratulić, Pula 1989, str. 194.

CRONIA - Cronia, Arturo, *Glagolitica Vaticana v. Karamanovich »Considerazioni su l'identità della lingua litterale slava« iz leta 1753*. Slavistična revija V-VII, Ljubljana 1954, 99-108.

DAMJANOVIĆ - Damjanović, Stjepan, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 15, Zagreb 1984, str. 191.

DU FEU - Du Feu, Veronica M., *The glagolitic Mss in the Bodley Library*, Slovo 21, Zagreb 1971, 301-303.

FERGUSON - *The Statute of Vinodol from 1288*. Translated by Alan Ferguson, British-Croatian Review, No. 14, May 1978, 29-39.

GAJDOŠ - Gajdoš, Vševlad Josef, *Medicejský glagolský kodeks*, Slavia XXXV, Praha 1966, 36-56.

GRABAR 1967 - Grabar, Biserka, *Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi: 1. Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera, 2. Djela apostola Petra i Andrije*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 6, Zagreb 1967, 109-208.

GRABAR 1969 - Grabar, Biserka, *Glagoljski odlomak Pseudo-Tomina evanđelja*, Slovo 18-19 (1969), 213-232.

GRABAR 1970 - Grabar, Biserka, *André Vaillant, L'Évangile de Nicodème, Texte slave et texte latin. Hautes Études orientales, Centre de recherches d'histoire et de philologie, Genève-Paris 1968, p. XXVIII+98, Slovo 20, Zagreb 1970, 119-123.*

GRABAR 1972 - Grabar, Biserka, *Apokrifna djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi: 3. Djela Pavla i Tekle, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 7, Zagreb 1972, 5-30.*

GRABAR 1973 - Grabar, Biserka, *Mučenje sv. Jakova Perzijanca u hrvatskoglagoljskim odlomcima XIV. st., Slovo 23, Zagreb 1973, 141-160.*

GRABAR 1977 - Grabar, Biserka, *Legenda o sv. Aleksiju u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Slovo 27 (1977), 61-84.*

GRABAR 1983 - Grabar, Biserka, *Još jedna glagoljska verzija legende o sv. Aleksiju, Slovo 32-33, Zagreb 1983, 85-102.*

HAMM 1952 - Hamm, Josip, *Datiranje glagoljskih tekstova, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 1, Zagreb 1952, 1-77.*

HAMM 1957 - Hamm, Josip, *Starohrvatski prijevod »Pjesme nad pjesmama«, Slovo 6-8, Zagreb 1957, 195-230.*

HAMM 1958 - *Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima, Priredio Josip Hamm, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 3, Zagreb 1958, 105-201.*

HAMM 1963 - Hamm, Josip, *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, Slovo 13, Zagreb 1963, 43-67.*

HAMM 1968 - Hamm, Josef, *Psalterium Vindobonense. Der kommentierte glagolitische Psalter der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien 1968, str. 369 + XVI Tafel.*

HAMM 1971 - Hamm, Josip, *Ruska redakcija u glagoljskim spomenicima, Slovo 21, Zagreb 1971, 213-222.*

HAMM 1979 - Hamm, Josef, *Das glagolitische Missale von Kiew, Wien 1979.*

HARISIJADIS - Harisijadis, Mara, *Misal Hrvoja Vukčića nalazi se u Saraju, Slovo 13, Zagreb 1963, 243-245.*

HERCIGONJA 1964 - Hercigonja, Eduard, *»Viđenje Varuhovo« u Petrisovu zborniku iz 1468. godine, Zbornik za filologiju i lingvistiku 7, Novi Sad 1964, 63-93.*

HERCIGONJA 1967 - Hercigonja, Eduard, *Glagoljska verzija pune redakcije Pavlove apokalipse iz Oxfordskog kodeksa Ms. Can. lit. 414*, Radovi Staroslavenskog instituta 6, Zagreb 1967, 209-255.

HERCIGONJA 1975 - *Povijest hrvatske književnosti. Srednjovjekovna književnost*. Napisao Eduard Hercigonja, Zagreb 1975, str. 482.

HERCIGONJA 1983 - Hercigonja, Eduard, *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb 1983, str. 449.

HERCIGONJA 1987 - Hercigonja, Eduard, *Latiničko prikazanje »Muka svete Margarite« i hrvatskoglagoljska hagiografskolegendarna tradicija*, *Croatica* 26/27/28, godište XVIII, Zagreb 1987, 29-69.

IVŠIĆ 1948 - Ivšić, Stjepan, *»Čistilište sv. Patricija« u hrvatskom glagoljskom tekstu 15. stoljeća*, *Starine JAZU* 41, Zagreb 1948, 111-118.

JAPUNDŽIĆ 1955 - Japundžić, Marko, *Glagoljski brevijar iz g. 1465*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 2, Zagreb 1955, 155-191.

JAPUNDŽIĆ 1968-1969 - Japundžić, Marko, *I codici slavi della Biblioteca Vaticana*, *Ricerche slavistiche* 16, 1968-69, 100-111.

JURIŠIĆ - Jurišić, Blaž, *Glagoljski spomenici otoka Vrgade*, Rad JA 327, Zagreb 1962, 95-96.

KIRÁLY - Király, Peter, *Das Budapester glagolitische Fragment*, *Studia Slavica* I, 1955, 311-330.

KOLANOVIĆ - Kolanović, Josip, *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske*, *Slovo* 32-33, Zagreb 1983, 131-192.

KOŠUTA - Košuta, Leo, *Glagoljski lošinjski protokol notara Mikule Krstinića i Ivana Božičevića (1564-1636)*. Tekst priredio i predgovor napisao Leo Košuta. Radovi Staroslavenskog zavoda, knj. 9, Zagreb 1988, str. 291.

KOVAČIĆ - Kovačić, Slavko, *Glagoljski rukopis »časi nasuš'nih« (Svaganji časovi) u riznici župske crkve u Grohotama na Šolti*, Crkva u svijetu br. 3, 1983, 289-294.

KURZ - Kurz, Josef, *O nově nalezeném emauzském charvátskohlaholském zlomku žaltáře*, *Slavia* XXII (1953), 81-104.

MALIĆ - Malić, Dragica, *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Zagreb 1972, str. 232 + 3 tab.

MAREŠ - Mareš, Franjo Većeslav, *Novljanski odlomak hrvatskoglagoljskog misala*, Wiener slavistisches Jahrbuch, Bd. 31, Wien 1985, 69-78.

MARGETIĆ - *Vinodolski zakon 1288-1988*. Novi Vinodolski, Lujko Margetić, *The Statute of Vinodol. La legge del Vinodol. Das Gesetz von Vinodol*. Novi Vinodolski 1987, str. 129.

MARGETIĆ/STRČIĆ - Margetić, Lujko/Strčić, Petar, *Krčki (Vrbanski) Statut iz 1388*. Krčki zbornik, svezak 10. Posebno izdanje 12, Krk 1988.

MARTI - Marti, Roland, *Les manuscrits slaves en Suisse*, Polata knigopisnaja, Nijmegen, october 1981, No. 5, 3.

MIHALJEVIĆ, Milan, *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Filozofski fakultet. Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije. Zagreb 1991, 221 str.

MILČETIĆ 1911 - Milčetić, Ivan, *Hrvatska glagoljska bibliografija, I. dio. Opisi rukopisa*. Starine JA, knj. 33, Zagreb 1911.

MILČETIĆ 1955 - Milčetić, Ivan, *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 2, Zagreb 1955, 93-128 + sl. 10.

MISSALE HERVOIAE - *Missale Hervoiae ducis spatensis croaticoglagoliticum. Transcriptio et commentarium*. Editionem curaverunt Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, Zagreb-Ljubljana-Graz 1973.

MOROVIĆ - Morović, Hrvoje, *Glagoljski spisi arhiva obitelji Garanjin-Fanfona u Trogiru*. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu, sv. V. (1965), 65-112.

MULC, Ivana, *Novootkriveni glagoljski spomenici*. Slovo 21(1971), 388-397.

NAUMOW 1986 - Naumow, Aleksandar, *Novi svedenija za kirilski rukopisi v Polša (Berlinskata sbirka v Krakov)*. Starobulgaristika 10, 1986, knj. 1, 74.

NAUMOW 1987 - Naumow, Aleksandar, *Predvaritelen spisък na slavjanskite kirilski i glagoličeski rukopisi v Polša do kraja na XV v*. Informacionen Buletin 11, SIBAL, Sofija 1987 (glag. rkp. br. 12 i 13).

NAZOR 1963 - Nazor, Anica, *Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima*. Slovo 13, Zagreb 1963, 68-86.

NAZOR 1970 - Nazor, Anica, *Moskovski odlomak glagoljskog misala XV st.*, Slovo 20, Zagreb 1970, 103-109.

NAZOR 1987 - Nazor, Anica, *Još jedna glagoljska verzija legende o svetom Nikoli*, Croatica, god. XVIII, sv. 26/27/28, Zagreb 1987, 71-80.

NAZOR 1989 - Nazor, Anica, *Još jedan glagoljski fragment Legende o mučenju sv. Georgija*. Kliment Ohridski i ulogata na ohridskata književna škola vo razvitok na slovenskata prosveta. Materiali od naučen sobir održan vo Ohrid od 25 do 27 septemvri 1986 godina. MANU, Skopje 1989, 119-122.

NAZOR 1990 - Nazor, Anica, *Još jedan glagoljski tekst apokrifa o Abrahamovoj smrti*. Filologia e letteratura nei paesi slavi. Studi in onore di Sante Graciotti. Carucci editore, Roma 1990, 55-63.

THE NEW YORK MISSAL - *The New York Missal. An early 15th-Century croato-glagolitic manuscript edited by Henrik Birnbaum and Peter Rehder in collaboration with expert scholars. Part one: Facsimile*. Text with an Introduction by Henrik Birnbaum, München-Zagreb 1977, str. 608. - *Das New Yorker Missale. Eine kroato-glagolitische Handschrift des frühen 15. Jahrhunderts*. Kritische Edition von Eve-Marie Schmidt-Deeg, Verlag Otto Sagner, München 1994, str. XXIX + 657.

NIMČUK - Nimčuk, V. V., *Kiivski glagolični listki. Najdavnija pam'jatka slov'janskoj pismenosti*. Kijev 1983.

II. NOVLJANSKI BREVIJAR - *II. Novljanski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. Župni arhiv Novi Vinodolski. Fototipsko izdanje. Uvod. Bibliografija*, Marija Pantelić, Anica Nazor. Staroslavenski institut - Turistkomerc Zagreb 1977, 46 + XXV + 998.

OSTOJIĆ - Ostojić, Ivan, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. III, Split 1965, 369-536.

PACNEROVÁ 1986 - Pacnerová, Ludmila, *Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání)*, Rozpravy Československé akademie věd. Rada společenských věd. Roč. 96, seš. 4, Prag 1986.

PACNEROVÁ 1992 - Pacnerová, Ludmila, *Česke hlaholské památky II*, Slavia 61(1992), 419-424.

PANTELIĆ 1957 - Pantelić, Marija, *Hrvatskoglagoljski misal iz godine 1402*, Slovo 6-8 (Vajsov zbornik), Zagreb 1957, 380-383.

PANTELIĆ 1964 - Pantelić, Marija, *Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 5, Zagreb 1964, 17-29.

PANTELIĆ 1965 - Pantelić, Marija, *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460.*, Slovo 15-16, Zagreb 1965, 94-149.

PANTELIĆ 1972 - Pantelić, Marija, *Hrvatskoglagoljski odlomak »Missale festivum«*, Slovo 22, Zagreb 1972, 5-25.

PANTELIĆ 1973 - Pantelić, Marija, *Hrvatskoglagoljski amulet tipa Sisina i Mihaela*, Slovo 23, Zagreb 1973, 161-203.

PANTELIĆ 1985 - Pantelić, Marija, *O Kijevskim i Sinajskim listićima*, Slovo 35, Zagreb 1985, 5-56.

PANTELIĆ 1993 - Pantelić, Marija, *Fragmenti hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije iz 13. stoljeća*, Slovo 41-43, Zagreb 1993, 61-146.

PETROVIĆ 1972 - Petrović, Ivanka, *Bogorodičina čudesa u Ivančićevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st.*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 7, Zagreb 1972, 123-210.

PETROVIĆ 1977 - Petrović, Ivanka, *Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 8, Zagreb 1977, str. 225.

PUTANEC - Putanec, Valentin, *Pazinski fragmenat hrvatskoglagoljskog misala s početka 15. stoljeća*, Marulić, Zagreb 1969, sv. 4, 64-69.

RADOVICH 1968 - Radovich, Natalino, *Le pericopi glagolitiche della Vita Constantini e la tradizione manoscritta cirillica*, Biblioteca Enrico Damiani diretta da Nullo Minissi 1. Testi e studi pubblicati dal Seminario di Filologia Slava dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, 1, Napoli 1968, 171 str.

RADOVICH 1969 - Radovich, Natalino, *Un frammento Slavo del Protovangelo di Giacomo (Cod. glag. Lub. C 163 a/2 II)*, Bibliotheca Enrico Damiani diretta da Nullo Minissi 2, Napoli 1969, 82 str.

REGULA - Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula (saec. XIV), Bibliofilska izdanja 15., Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985.

REINHART - TURILOV - Rajnhart, J. - Turilov, A. A., *Budapeštiskij glagoličeskij otryvok: drevnejšij slavjanskij spisok žitija Simeona Stolpnika*, Slovo 39-40, Zagreb 1990, 37-44.

SLAVJANSKITE RAKOPISI - Džurova, A. - Stančev, K. - Japundžić, M., *Opis na slavjanskite r̃kopisi ṽv vaticanskata biblioteka - Catalogo dei manoscritti slavi della Biblioteca Vaticana*, Sofija 1985.

STARINE 42 - Cvitanović, D. (sic!) V., *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj biskupiji*, Starine JA, knj. 42, Zagreb 1949, 349-370.

STARINE 43 - Cvitanović, V. C., *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*, 259-275; Vlasnović, Petar, *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*, 276-279; Dr. Strgačić, Ante, *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*, 280-287, Starine JA, knj. 43, Zagreb 1951.

SVANE - Svane, Gunnar, *Kopenhagenski glagoljski misal*, Slovo 15-16, Zagreb 1965, 59-93.

ŠANJEK - TANDARIĆ - Šanjek, F. - Tandarić, J., *Juraj iz Slavonije (oko 1355/60-1416), profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar Stolne crkve u Toursu*. Croatica christiana periodica 13, Zagreb 1984, 1-23.

ŠTEFANIĆ 1957 - Štefanić, Vjekoslav, *Splitski odlomak glagoljskoga misala starije redakcije*, Slovo 6-8, Zagreb 1957, 54-133.

ŠTEFANIĆ 1960 - Štefanić, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 51, Zagreb 1960, 455 str. + XXXII sl.

ŠTEFANIĆ 1969, 1970 - Štefanić, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I. dio*, Zagreb 1969, 301 str.; *II. dio*, Zagreb 1970, 297 str. + album slika (133).

ŠTEFANIĆ I SURADNICI - *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić. Pet stoljeća hrvatske knjiženosti, knj. 1, Zagreb 1969, 547 str.

ŠUPUK - Šupuk, Ante, *Šibenski glagoljski spomenici od 1547-1774*. Posebno izdanje JAZU, Zagreb 1957, 240 str. + 12 snimaka.

TADIN 1954 - Tadin, Marin, *Recueil glagolitique croate de 1375*. Revue des études slaves, Tome XXXI, Paris 1954.

TADIN 1953, 1954, 1955 - Tadin, Marin, *Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford Slavonic Papers, Oxford Vol. IV (1953), V (1954), VI (1955).

TANDARIĆ 1977 - Tandarić, Josip, *Hrvatskoglagoljski Padovanski brevijar*, Slovo 27, Zagreb 1977, 129-147.

TANDARIĆ 1980 - Tandarić, Josip, *Hrvatskoglagoljski ritual*, Slovo 30, Zagreb 1980, 17-87.

TANDARIĆ 1983 - Tandarić, Josip, *Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu*, Slovo 32-33, Zagreb 1983, 53-83.

TARNANIDIS - Tarnanidis, Joannis C., *The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at Catherine's Monastery on Mount Sinai*. Thessaloniki 1988.

TURILOV - Turilov, Anatolij Arkad'evič, *Moskovskij otryvok Svjatomaševskogo brevijarija (Neizvestnyj spisok glagoličeskoj služby Kirillu i Mefodiju)*, *Slavia*, 61(1992), 409-418.

VAJS 1948 - Vajs, Josip, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 38, Zagreb 1948, 171 str. + 6 priloga.

VAŠICA - VAJS - Vašica, Josef - Vajs, Josef, *Soupis staroslovanských rukopisů narodního musea v Praze*, Prag 1957, 527 str.

VAŠICA - Vašica, Josef, *Krakovské zlomky hlaholské*, *Slavia* 18 (1947-1948).

VJALOVA - Vjalova, S. O., *Rukopisi sobranija Ivana Berčića. Katalog. Vyp. I*. Lenjingrad 1982. Gosudarstvennaja Publičnaja biblioteka imeni M. E. Saltykova-Ščedrina, 61 str.

VRANA - Vrana, Josip, *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar*. Posebna izdanja SANU, knj. 484. Odeljenje jezika i književnosti, knj. 24 Beograd 1975, 239 str. + 3 snimke.

ZOR 1981/1982 - Zor, Janez, *Novo odkriti glagoljski fragmenti iz leta 1370*. Jezik in slovstvo, XXVII, 1981/1982, knj. 6, 191-195.

ZOR 1985 - Zor, Janez, *Glagolska pričevanja na Slovenskem*, Bogoslovni vestnik, letnik 45, 1985, br. 2, 183-191.

*Anica Nazor: A REVIEW OF MORE RECENT STUDIES
ON CROATIAN GLAGOLITIC MANUSCRIPTS*

S u m m a r y

The author presents and evaluates what has more recently - from the Second World War until today - been done in Croatia and elsewhere: in cataloging Croatian Glagolitic manuscripts; in discovering lost and so far unknown Glagolitic manuscripts; in publishing Glagolitic fragments, complete manuscripts as well as literary parts of particular Glagolitic manuscripts.